

УДК 811.161.2'82:821.111

**МОВНА ГРА З ІДІОМОЮ *EAT HUMBLE PIE* В РОМАНІ ДЖ. С. ФОЕРА
“EVERYTHING IS ILLUMINATED” ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ**

Набережнєва Тетяна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

У статті проаналізовано мовну гру з ідіомою *eat humble pie* в романі сучасного американського письменника Дж. С. Фоера та розглянуто стратегії, обрані перекладачами для її відтворення.

Ключові слова: мовна гра, перекладацькі стратегії, приблизний аналог, калькування.

Перекладацькі рішення при відтворенні мовної гри на фразеологічному рівні продовжують цікавити як теоретиків, так і практиків перекладу (І. В. Корунець, М. К. Гарбовський, Я. Й. Рецкер та інші).

Мета статті – показати чинники, які можуть сприяти чи заважати адекватному відтворенню мовної гри з англійською фразеологічною одиницею в перекладах українською та російською мовами.

Матеріалом дослідження обрано роман сучасного американського письменника Дж. С. Фоера «Everything Is Illuminated» (2002) та його український і російський переклади, виконані Ростиславом Семківим «Все ясно» (2005) та Василем Аркановим «Полная иллюминация» (2005). Цей роман – розповідь про американського хлопця, який їде в Україну, щоб розшукати маленьке єврейське місто, де жив його дід, та жінку, яка врятувала діда під час війни. Йому допомагає юнак-одесит Олександр Перцов. Олександр (Алекс) погано володіє англійською мовою і не може похвалитися багатим словниковим запасом, хоча намагається використовувати й ідіоматичні вирази. Одна з ідіом – *eat humble pie* – з'являється в його мовленні особливо часто. Іронічний за натурою, Алекс творчо підходить до її вживання, актуалізуючи подвійне (фразеологічне й буквальне) значення.

The Oxford Dictionary of Idioms тлумачить англійську ідіому *eat humble pie* так: ‘смирно просити вибачення та приймати приниження’. У XIV столітті слово *pumbles* ‘тельбухи’ позначало серце, печінку, нутрощі тварин, особливо оленя. У XV столітті в результаті перерозкладу слово отримало форму *umbles*, хоча певний час варіанти співіснували. Тельбухи використовували як начинку для пирогів – зсув меж слів найвірогідніше відбувся саме завдяки словосполученню *a pumble pie* – *an umble pie*. Прикметник *humble* зі значенням ‘низького походження’ або ‘з низькою самооцінкою’ зовсім іншого – латинського – походження, але співзвучність слів *umbles* та *humble*, а також той факт, що пиріг з тельбухами часто доводилося їсти тим, хто знаходився у скрутній ситуації, стали основою виникнення ідіоми *eat*

humble pie в XIX столітті. До XX століття лексема *umbles* повністю вийшла з ужитку [2, p. 151].

Eat humble pie є образно вмотивованою фразеологічною одиницею (далі – ФО) з високим фразеотворчим потенціалом, оскільки образ, який лежить в її основі, піддається багатовекторному розвитку, що й проілюстровано в романі.

Труднощі відтворення мовної гри та й загалом перекладу одиниці, яка не має абсолютного еквівалента в мовах перекладу, поєднані з необхідністю передати недосконалу англійську мову героя твору.

Олександр Перцов у першому листі до американця Джонатана тричі використовує модифіковану ідіому *eat humble pie*. Перше використання ідіоми героєм – швидше бажання похизуватись своїм “знанням” англійської. Алекс не винен у тому, що в Джонатана вкрали валізу: як пише герой, таке іноді трапляється в українських потягах. Щоправда, Алексу незручно, що такий прикрий випадок стався в Україні. Р. Семків не відтворює семантику цього помилкового використання, а, навпаки, передає саме ті почуття, які виникають в людини в подібній ситуації:

(1) *I must eat a slice of humble pie for what occurred to you on the train* (Foer, p. 22).

Я був справді сам не свій від хвилювань, через твої пригоди в поїзді. Для компенсації перекладач вдається до пунктуаційної помилки.

В другому випадку Р. Семків використовує прийом смислового розвитку «наслідок – причина», але знову уникає підбору аналога:

(2) *I must eat a slice of humble pie for not finding Augustine ...* (Foer, p. 22)

Я дуже винен у тому, що ми не знайшли Августина ...

Гра Алекса з образом, що лежить в основі фразеологізму: істи смиренний пиріг – істи шматок смиренного пирога, втрачена в перекладі на початку листа. Алекс розвиває образ і в кінці листа давиться ще одним шматком пирога – це ж вже третій за весь лист: (3) *I feel oblongated to again eat a slice of humble pie (my stomach is becoming chock-full) for the new section that I am bestowing you, but understand that I tried bestly, and did the best I could, which was the best that I could do* (Foer, p. 23). Герой просить вибачення за недосконалість нового розділу книги, який він надсилав Джонатану, а в українському перекладі читаємо: *Відчуваю потребу перетравити ще один свій новий розділ (шлунок у мене вже битком набитий) і надіслати його тобі. Зрозумій, я намагаюся краще всього, тобто найкращим способом, настільки краще, як можу. У читача цього перекладу складається враження, що Алекс написав розділ, який сам ще не зрозумів, і виникає питання, чому в Алекса «битком набитий шлунок», якщо він написав тільки другий розділ.*

В іншому листі має місце сегментація попередньо модифікованої ФО. У тексті функціонує дієслівний компонент ідіоми *eat* та лексема *slice*, яка увійшла до складу фразеологізму під час буквализації: (4) *I perceived that you were not as appeased by the second division. I eat another slice for this* (Foer, p. 53). Компоненти ФО, що функціонують в наведеному контексті, детерміновані попередніми використаннями одиниці в романі, але читач українського перекладу виявляється непередготовленим до сприйняття такої гри з ідіомою. Р. Семків знову відходить від тексту оригіналу:

Я і не сподіваюся, що ти зможеш сприйняти її другу частину. Я поки писав її – те саме, що пуд солі з'їв. Це перекладацьке рішення можна виправдати тільки необхідністю відтворити мовленнєві помилки героя. Узуальне значення фразеологізму *з'їсти пуд солі* – ‘довго жити з ким-небудь’, ‘заспати чималих випробувань у спільних діях’. Алекс в українському перекладі помилково використовує цю ФО зі значенням ‘виконувати важку роботу, докладаючи значних зусиль’. Така помилка – актуалізація лише однієї з сем ідіоми – типова для героя. Він робить її в оригінальному тексті твору (див. приклад 1), коли надає ідіомі *eat humble pie* значення ‘почуватися незручно, ніяково’.

В тексті роману є й не модифікований варіант ФО: (5) “*Could you turn on some air conditioning?*” the hero commanded. *I was humiliated to the maximum. “This car does not have air conditioning,” I said. “I am eating humble pie.”* (Foer, p. 58). Перекладач підібрав вдалий приблизний аналог: «Ви би не могли увімкнути кондиціонер?» – запитав герой за якийсь час. Я моментально відчув сильне приниження. «У цій машині немає кондиціонера, – буркнув я, і продовжував **пекти сотнями раків на обличчі**». При цьому Р. Семків змінює українську ідіому, вдається до буквалізації, ніби намагаючись компенсувати усі попередні випадки невідтворення мовної гри.

Герой роману завершує гру з ідіомою, вводячи до її складу кілька компонентів-буквалізаторів. Таким чином перед читачем розгортається увесь сценарій. Так, Алекс їсть пиріг шматок за шматком, а потім злизує останні крихти з тарілки: (6) “*Can we please roll down the window?*” the hero said. “*I can’t live with that smell.*” *With this I licked the last crumb of humble pie from the plate* (Foer, p. 58). Аналогічно розвивається образ і в перекладі: «Чи можемо ми відчинити, вкрити, вікно? – ніяк не заспокоювався герой, – я не можу більше витримувати цей сморід?!» Мені довелося **спекти ще одного, останнього, рака на мармизі**. Однак, якщо в оригінальному тексті розвиток образу йде поступово, то в перекладі маємо пришвидшений перебіг подій, і як наслідок, зменшення стилістичного ефекту.

По-різному вимальовується й мовна особистість Олександра Перцова. В оригінальному творі в Алекса є «улюблена» ідіома, яку він вживає часто не до ладу, хоча водночас він і грає з нею. Читачеві українського перекладу нелегко визначити такий улюблений вислів.

Востаннє в романі герой використовує вже немодифіковану ідіому:

(7) *Oh yes, I of course am eating humble pie for the section ...* (Foer, p. 142).

А, ну так, я звичайно, **печу раків** з приводу доданої мною частини ...

Отже, ідіома перекладена за допомогою приблизного аналога тільки тричі.

Російський перекладач В. Арканов обрав зовсім іншу стратегію – калькування. На думку М. К. Гарбовського, іноді калькування є необхідністю, зокрема, для відтворення мовної гри. Крім того, перекладознавець зауважує, що сучасна «мода» в художньому перекладі вимагає від перекладачів дотримуватися форм оригіналу. Читачам вже не так цікаво знати, про що пише автор оригіналу, їх цікавить, як це “звучить” мовою оригіналу [1, с. 411].

Отже, в російському перекладі маємо:

(1) *Я должен съест кусок пирога позора за то, что случилось с тобой в поезде.*

(2) *Мне следует съест кусок пирога позора за то, что мы не нашли Августину ...*

(3) *Я чувствую, что обязан необходимостью снова съест кусок пирога позора (у меня в животе скоро не останется места) за новый раздел, которым тебя одаряю, но пойми, что я старался наилучшим и сделал лучшее из того, что мог, что было лучшим из того, что я мог бы сделать.*

(4) *Я ощутил, что ты был не так уж умиротворен вторым разделом. За это я ем очередной кусок позорного пирога.*

(5) *«Не могли бы вы включить немного кондиционирования?» — приказал герой. Я был унижен до максимума. «Этот автомобиль не располагает кондиционированием, — сказал я. — Я поедаю пирог позора».*

(6) *«Мы можем, пожалуйста, опустить стекла?» — сказал герой. — Нет больше сил жить с этим запахом». Я слизал с тарелки последние крошки пирога позора.*

(7) *И да, я, конечно, пожирю пирог позора за секцию.*

В. Арканов не просто скалькував англійську ідіому *eat humble pie* – *єсть пирог позора*, він наблизив її до форми існуючої російської одиниці *хлеб позора* ‘милостиня’. Скалькований вираз запам’ятався читачам і невдовзі після появи перекладу поширився в російськомовному Інтернет-просторі:

Почти – потому что есть все-таки пара мест в виртуальном пространстве, где я периодически возникаю, но где бы мне очень не хотелось светиться. Свой пирог позора я уже ем (<http://rammiaka.blogspot.com/2010/03/1.html>);

... и я краснея доем пирог позора в гордом одиночестве! (<http://snt.ru/forum/showthread.php?t=6703&langid=2>);

я сегодня уже съела свой пирог позора, отчего страдаю самоедством; и, очевидно, доела позорные крошки в связи с этим отчётом (<http://operawebclub.com/papageno>).

Те, що читацька аудиторія перейняла цей вираз, очевидно, свідчить про правильність обраної перекладацької стратегії. Більш того, з’являються нові образні картинки: *Я ем пирог позора, испечённый для меня моей Совестью* (http://twitiq.com/liza_zqizzl).

Р. Семків та В. Арканов обрали різні стратегії для відтворення мовної гри з ідіомою *eat humble pie* – підбір приблизного аналога, тобто ФО з іншою образною основою і близьким значенням, та калькування. Підбір приблизного аналога видається успішним рішенням тільки за умови, що образна основа ФО в мові перекладу допускає структурно-семантичні перетворення, подібні до тих, що мають місце в мові оригіналу. В українському перекладі яскравий стилістичний ефект було втрачено через непослідовне вживання аналога та, відповідно, лише часткове відтворення мовної гри.

Калькування англійської ідіоми виявилось успішним, в першу чергу, завдяки специфіці тексту. Кальку використовує у своєму мовленні персонаж, який погано

володіє англійською, що змусило перекладачів постійно порушувати норми української та російської мови при перекладі листів та розповідей Алекса Перцова.

Список літератури

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник. / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
2. Фоер Дж. С. Все ясно: Роман. / Пер. з англ. Р. Семків. – режим доступу: <http://book-online.com.ua/read.php?book=4827>
3. Фоер Дж. С. Полная иллюминация: Роман. / Пер. с англ. В. Арканов. – режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/144626>
4. Foer J. S. *Everything Is Illuminated: a novel* / Jonathan Safran Foer. – Boston, New York : Houghton Mifflin Company, 2002. – 277 p.
5. Oxford Dictionary of Idioms / [edited by J. Siefring]. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2004. – 340 p.

Набережнева Татьяна. Языковая игра с идиомой *eat humble pie* в романе Дж. С. Фоера “*Everything Is Illuminated*” и его переводах / Татьяна Набережнева // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2012. – Т. 25 (64), №2 (1). – С. 263–267.

В статье проанализирована языковая игра с идиомой *eat humble pie* в романе современного американского писателя Дж. С. Фоера и рассмотрены стратегии, избранные переводчиками для ее передачи.

Ключевые слова: языковая игра, переводческие стратегии, приблизительный аналог, калькирование.

Naberezhneva Tatiana. Language Game with the Idiom *Eat Humble Pie* in the Novel “*Everything Is Illuminated*” by J. S. Foer and Its Translations / Tatiana Naberezhneva // Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. – Series: Philology. Social Communications. – 2012. – V. 25 (64), №2 (1). – P. 263–267.

The article focuses on the language game with the idiom *eat humble pie* in the novel by the modern American writer J. S. Foer and analyses strategies the translators have chosen for its rendering.

Key words: language game, translator’s strategy, approximate analogy, loan translation.

Стаття надійшла до редакції 27 березня 2012 року